

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

**ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ НА РОЗВИТОК
САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 212-М групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Дошкільна освіта
Гаврилюк Тетяна Володимирівна
Керівник к.психол.н., доцент Казаннікова О.В.

Рецензент: психологиня ЗДО №10 санаторного
типу Херсонської міської ради
Завгородня О.М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОБЛЕМИ БІТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1 Роль сім'ї в соціалізації дитини.....	6
1.2 Характеристика особистісного розвитку дитини дошкільного віку.....	15
1.3 Особливості формування самооцінки дитини дошкільника у різних умовах сімейного виховання.....	22
РОЗДІЛ 2. ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ.....	27
2.1 Характеристика процедури та змісту дослідження.....	27
2.2 Результат дослідження впливу батьківського ставлення на формування самооцінки дитини дошкільного віку.....	31
2.3 Способи оптимізації взаєностосунків батьків і дитини і формування адекватної самооцінки дитини.....	37
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	48
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Сім'я є невід'ємною частиною соціальної структури цивілізованого суспільства. Вона виконує роль інституту, який відповідає за розвиток людини та її виховання, а також є першою платформою, де індивід отримує початковий досвід організації життєдіяльності – як у продуктивній діяльності, так і в побуті. Саме в сім'ї дитина здобуває навички спілкування, формує основи поведінки, готується до майбутнього сімейного життя, та отримує уявлення про життєві цілі й цінності. У цьому полягає ключова роль родини.

Сім'я – це найвища цінність, яка надає кожній людині відчуття щастя, повноти життя та можливість реалізації. Однак, батьки повинні чітко усвідомлювати свою важливу соціальну роль, адже кожна здорова родина є основою міцного суспільства.

Виховання дитини – це складний і трудомісткий процес, успіх якого залежить від багатьох різноманітних чинників. Проте, не лише сам виховний процес впливає на дитину, а й щоденні взаємини, через які дитина поступово засвоює та переосмислює людські цінності, моделі поведінки, ставлення до життєвих явищ і до самої себе.

У сучасному контексті, коли Україна прагне стати демократичною, сильною та незалежною державою, зміцнення інституту сім'ї стає одним із пріоритетних завдань суспільства.

Проте, сьогодні сім'я стикається з кризою, яка проявляється як у кількісних аспектах (зменшення народжуваності, високий рівень розлучень), так і в якісних (зміна суспільних і сімейних цінностей, послаблення виховної функції, психологічні труднощі).

Проблеми сімейних взаємин і їхній вплив на розвиток дітей досліджували як українські, так і зарубіжні вчені, серед яких Ю.

Альошина, В. Васютинський, О. Рюлле, Р. Перрон, Н. Масен, Г. Івончик, К. Абульханова-Славська, М. Алексєєва, Дж. Конджер та інші.

Вплив сім'ї на ціннісні орієнтації дітей вивчали В. Титаренко, О. Доукіна, Т. Лодкіна, О. Нікуленко. Специфіку сімейного виховання та його роль у формуванні особистості дитини досліджували Н. Стародубова та О. Кононко. Мотиви й наслідки розлучень, а також їхній психологічний вплив на дітей вивчали В. Солодникова, А. Волков, М. Орідорога. Це підкреслює **актуальність** досліджуваної теми.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу батьківського ставлення на формування самооцінки дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Визначити роль сім'ї в соціалізації дитини.
2. Розкрити особливості розвитку дитини дошкільного віку.
3. Проаналізувати формування самооцінки дитини дошкільника у різних умовах сімейного виховання.
4. Дослідити типи батьківського ставлення та їх вплив на самооцінку дітей дошкільного віку.
5. Визначити шляхи оптимізації взаємостосунків між дітьми та батьками і формування адекватної самооцінки дитини дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – психічний розвиток дитини дошкільного віку в умовах сімейного виховання.

Предмет дослідження – батьківське ставлення як фактор формування самооцінки дітей дошкільного віку.

Теоретико-методологічною основою цього дослідження стали загальні положення наукової психології щодо природи особистості, її становлення та розвитку (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, В.С. Мерлін, В.М. М'ясищев, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн); концепції розвитку особистості дитини на різних етапах онтогенезу (А.В. Запорожець, Л.І. Божович, І.С. Кон, С.Д. Максименко та інші); а також ідеї про сім'ю як соціально-психологічне явище (В.І. Зацепін, О.І. Бондарчук, З.Г.

Кісарчук, Д. Майєрс, Е.Г. Ейдемільер та інші) та дослідження сім'ї як основного осередку соціалізації дитини (О.І. Бондарчук, К.П. Кован, І.С. Кон та інші).

Для досягнення мети роботи використовувалися різні **загальнонаукові методи** теоретичного аналізу (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичних і емпіричних даних), а також емпіричні методи і методи статистичної обробки даних, такі як частотний та кореляційний аналіз.

Практична цінність дослідження полягає у вивченні типів батьківського ставлення, що впливають на психічний розвиток дітей у сім'ї. Теоретичні висновки і результати емпіричних досліджень можуть бути корисними для вихователів дошкільних закладів та батьків для покращення психічного розвитку дітей дошкільного віку.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі приватного освітнього центру «Логос».

Апробація. Основні положення та висновки було висвітлено у статті «Вплив батьківських очікувань та критики на самооцінку дітей дошкільного віку», що вийшла до друку в 2024 році у збірці «Магістерські студії».

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дослідження складає 57 сторінок, з них основного тексту – 49 сторінок.

Розділ 1. Теоретичний аналіз впливу проблеми батьківського ставлення на особистісний розвиток дитини дошкільного віку

1.1 Роль сім'ї в соціалізації дитини

Сім'я є однією з найважливіших соціальних інституцій, яка відіграє ключову роль у формуванні особистості дитини з перших років її життя. Дошкільний вік – це критичний період розвитку, коли закладаються базові цінності, моделі поведінки, навички спілкування та основи світогляду. Саме в цей період дитина активно адаптується до соціального середовища, а її соціалізація в значній мірі залежить від сімейного виховання та впливу батьків. Метою цього підпункту є аналіз основних аспектів впливу сім'ї на соціалізацію дитини дошкільного віку та визначення факторів, що сприяють або перешкоджають ефективному процесу соціалізації.

Соціалізація – це процес засвоєння індивідом соціальних норм, цінностей, моделей поведінки та ролей, необхідних для функціонування у суспільстві. Для дитини дошкільного віку соціалізація виступає основою для формування первинних навичок взаємодії з іншими людьми, включаючи однолітків і дорослих. На цьому етапі дитина вчиться наслідувати приклади, які вона спостерігає у своєму найближчому оточенні, найчастіше в межах сім'ї [2, с.11].

Рання соціалізація відіграє важливу роль у подальшому розвитку дитини, оскільки саме в дошкільному віці вона опановує такі базові соціальні навички, як вміння співпрацювати, спілкуватися, вирішувати конфлікти та розрізняти моральні норми. Невід'ємною частиною цього процесу є також емоційний розвиток, що проявляється у здатності дитини регулювати власні почуття та реагувати на емоції інших людей.

Дошкільний період є часом, коли дитина починає активно взаємодіяти з іншими дітьми та дорослими за межами родини. У цей час вона засвоює базові форми спілкування, розвиває своє мовлення, вчиться будувати відносини та працювати у групі. Важливим аспектом є те, що саме в цей період діти вчаться ділитися з іншими, домовлятися про спільні дії, проявляти терпіння, а також співчувати тим, хто опинився у складній ситуації. Ці навички є необхідними не тільки для гармонійного життя в суспільстві, але й для подальшого успіху в школі та на роботі.

Окрім соціальних навичок, важливу роль відіграє емоційний інтелект, який також формується у ранньому віці. Діти вчаться розпізнавати свої емоції, розуміти, що викликає у них радість, сум або гнів, і навчатися правильно виражати ці почуття. Наприклад, якщо дитина стикається з розчаруванням, вона може навчитися замість агресивної поведінки пояснювати свої почуття словами або шукати компроміс. Це значною мірою залежить від того, як дорослі допомагають їй у цьому процесі. Важливо, щоб батьки та вихователі підтримували дитину, виявляли терпіння та надавали їй можливість випробувати різні способи взаємодії з іншими.

Крім того, рання соціалізація сприяє формуванню моральних норм та цінностей. Діти починають усвідомлювати, що таке добре, а що таке погано, розрізняти прийнятну та неприйнятну поведінку. У цьому їм допомагають не тільки батьки та вихователі, але й оточення – друзі, однолітки, інші дорослі. Саме через взаємодію з оточуючими дитина засвоює основи моралі та етики. Важливо також зазначити, що моральні установки, які дитина отримує в ранньому віці, можуть впливати на її подальший вибір у житті. Наприклад, діти, які з малих років вчилися допомагати іншим та бути уважними до чужих потреб, з більшою ймовірністю стануть емпатичними та соціально відповідальними дорослими.

Однією з найважливіших складових ранньої соціалізації є гра. Через гру діти не тільки розважаються, але й вчаться взаємодіяти з іншими, дотримуватися правил, ділитися іграшками та співпрацювати задля досягнення спільної мети. Гра дозволяє дітям моделювати ситуації з реального життя та шукати шляхи вирішення проблем. Наприклад, у грі з ляльками або машинками діти можуть випрацювати сценарії поведінки в різних ситуаціях, таким чином готуючи себе до складніших викликів у майбутньому. До того ж, у колективних іграх діти вчаться поважати думки інших, знаходити компроміси та дотримуватися спільно прийнятих правил.

Роль батьків у процесі ранньої соціалізації не можна недооцінювати. Вони є першими вчителями для своїх дітей, і саме на їх прикладі діти вчаться поводитися у суспільстві. Тому важливо, щоб батьки демонстрували позитивні моделі поведінки, були терплячими, чуйними і відкритими до спілкування. Часто саме від ставлення батьків до дитини залежить, наскільки успішною буде її соціалізація. Якщо дитина відчуває підтримку, розуміння і любов у родині, вона буде більш впевненою у собі та готовою до взаємодії з іншими.

Окрім батьків, значну роль у соціалізації дитини відіграють вихователі та педагоги. Дошкільні заклади створюють умови для активного спілкування та розвитку соціальних навичок. У садочку діти вчаться жити за певними правилами, взаємодіяти з однолітками та дорослими, вирішувати конфлікти та долати труднощі. Вихователі, в свою чергу, спрямовують цей процес, допомагають дітям усвідомлювати свої помилки та шукати шляхи їх виправлення. Крім того, вони стимулюють розвиток таких важливих якостей, як відповідальність, самостійність та колективізм [3, с.35].

Сім'я є першим і найбільш значущим середовищем соціалізації, оскільки дитина взаємодіє з батьками та іншими членами родини ще з моменту народження. Саме батьки є першими носіями соціальних норм і

правил, які дитина засвоює через спостереження, імітацію та участь у спільних діях. Умовно роль сім'ї у соціалізації дитини можна розділити на кілька основних аспектів [7, с.95].

По-перше, формування моральних та етичних норм. Батьки навчають дитину відрізняти добро від зла, справедливість від несправедливості, що закладає основи її морального розвитку. Приклад поведінки дорослих у сім'ї виступає важливим фактором формування у дитини базових моральних уявлень.

По-друге, розвиток емоційної сфери. У сімейному середовищі дитина вперше знайомиться з емоціями, вчиться розпізнавати та виражати свої почуття. Тісний емоційний зв'язок із батьками створює почуття безпеки, що сприяє розвитку позитивного ставлення до оточуючих.

По-третє, формування комунікативних навичок. Взаємодія з батьками та іншими членами родини допомагає дитині опанувати мову, розвивати навички слухання та висловлювання власних думок. У сім'ї дитина вчиться спілкуватися в різних соціальних ролях – як слухач, співрозмовник або ініціатор діалогу.

В-четвертих, навчання правилам соціальної поведінки. У сім'ї дитина освоює базові норми поведінки – як вести себе за столом, як вітатися, як ділитися іграшками тощо. Такі правила допомагають дитині адаптуватися до соціальних очікувань у ширшому суспільстві.

В-п'ятих, підтримка особистісного розвитку. Батьки сприяють розвитку впевненості в собі, ініціативності та самостійності дитини. Через похвалу та підтримку вони формують у неї позитивну самооцінку, що є важливою умовою успішної соціалізації.

Стиль виховання батьків суттєво впливає на характер соціалізації дитини дошкільного віку. В психології виділяють кілька основних стилів виховання: авторитарний, ліберальний (потураючий), демократичний та

індиферентний (байдужий). Кожен із цих стилів по-своєму впливає на формування соціальних навичок та особистісних якостей дитини [9, с.11].

Стиль виховання батьків є вирішальним фактором у процесі соціалізації дитини дошкільного віку. У психології вчені, такі як Діана Баумрінд, провели значні дослідження стилів виховання і виділили кілька основних моделей: авторитарний, ліберальний (потураючий), демократичний та індиферентний (байдужий). Кожен із цих стилів має свої особливості і по-різному впливає на розвиток особистості та соціальні навички дитини.

Авторитарний стиль виховання характеризується високим рівнем контролю і жорсткими вимогами до дитини. Вчені, такі як Баумрінд і її колеги, підкреслювали, що цей стиль ґрунтується на дисципліні, де батьки часто використовують накази та обмеження, майже не враховуючи думки та емоційні потреби дитини. Це може призводити до того, що діти стають тривожними, залежними від думки дорослих і авторитетів. Крім того, вони можуть демонструвати труднощі у встановленні довірливих відносин з однолітками, а також проявляти агресивність або соціальну замкнутість. Роботи вчених, таких як Стенлі Куперсміт, вказують, що діти з авторитарних сімей частіше мають низьку самооцінку та схильність до пасивності або, навпаки, агресивної поведінки у відповідь на надмірний контроль.

Ліберальний стиль виховання, або потураючий, навпаки, передбачає мінімальний контроль з боку батьків і надає дитині майже повну свободу дій. Діти, які виховуються за таким стилем, здобувають багато можливостей для розвитку самостійності, але водночас їм може бракувати структурованості та дисципліни. Вчені, такі як Лоуренс Стайнберг, досліджували цей стиль і підкреслювали, що надмірна свобода без відповідних обмежень може призвести до труднощів у дотриманні соціальних норм. Діти можуть стати імпульсивними, неадекватно реагувати на вимоги колективу, їм бракує відповідальності

та самоконтролю. У таких випадках дитина може мати труднощі в інтеграції в соціальне середовище, де необхідно дотримуватися правил і норм, що є важливим для шкільної адаптації.

Демократичний стиль виховання вважається найбільш ефективним для гармонійного розвитку дитини і її соціалізації. Вчені, такі як Діана Баумрінд і Джон Готтман, підкреслювали, що цей стиль ґрунтується на взаємодії, співпраці між батьками та дітьми. Батьки встановлюють чіткі правила та межі, але при цьому дають дитині право на самовираження і вільне обговорення проблем. Такий підхід сприяє розвитку впевненості у собі, відповідальності та здатності до співпраці. Діти, виховані в демократичному стилі, вчаться розуміти та поважати думку інших, що допомагає їм краще взаємодіяти з однолітками, зростати більш емоційно стійкими та готовими до соціальних викликів. Баумрінд зазначала, що цей стиль виховання найкраще сприяє формуванню особистісної автономії та здорової самооцінки у дітей.

Індиферентний (байдужий) стиль виховання передбачає мінімальну залученість батьків у життя та емоційні потреби дитини. Вчені, такі як Мюррей Боулбі, підкреслювали, що відсутність уваги та турботи з боку батьків призводить до формування в дітей відчуття самотності та небажаності. Внаслідок цього у дітей можуть виникати емоційні проблеми, такі як депресія або тривожність. Вони часто відчують труднощі у встановленні соціальних зв'язків і мають низький рівень емоційної стійкості. Баумрінд також зазначала, що індиферентний стиль виховання може мати найбільш негативні наслідки для психічного здоров'я та розвитку дитини, оскільки дитина не отримує необхідної підтримки та керівництва в процесі соціалізації.

Кожен стиль виховання по-своєму формує модель поведінки дитини і впливає на її соціальні навички та емоційний розвиток. Вибір

батьками одного зі стилів має суттєві наслідки для психосоціальної адаптації дитини та її здатності будувати відносини у майбутньому.

Отже, стиль виховання батьків безпосередньо визначає характер соціальної адаптації дитини та рівень її соціальних навичок. Найбільш ефективним є демократичний підхід, який поєднує свободу з відповідальністю, що допомагає дитині успішно інтегруватися в соціум.

Соціальне середовище сім'ї охоплює не лише поведінкові установки батьків, але й економічні, культурні та психологічні умови, в яких виховується дитина. Соціально-економічний статус родини може впливати на доступ дитини до якісної освіти, соціальних контактів та культурних заходів [20, с.19].

Крім того, культурні традиції та звичаї, яких дотримуються в сім'ї, сприяють формуванню у дитини відчуття належності до певної соціальної групи, що є важливим елементом соціальної ідентичності. Психологічний клімат у родині також має велике значення: у гармонійних сім'ях діти відчувають захищеність, що стимулює їх до активної участі в соціальних взаємодіях. У конфліктних родин, навпаки, діти часто зіштовхуються з емоційними труднощами, що ускладнює їхню соціалізацію [7, с.52].

Хоча сім'я є первинним середовищем соціалізації, важливу роль у розвитку дитини дошкільного віку відіграють також інші інститути – зокрема, дитячі садки та соціальні групи. Ефективна взаємодія між сім'єю та педагогами дошкільних установ сприяє гармонійному розвитку дитини. Якщо батьки активно співпрацюють з вихователями та підтримують освітні ініціативи, дитині легше адаптуватися до правил колективу та розвивати комунікативні навички [3, с.18].

Сім'я також формує готовність дитини до співпраці з іншими дітьми та вчить її вирішувати конфлікти мирним шляхом. Залучення дитини до різних соціальних активностей поза межами сім'ї (гуртки,

секції) розширює її соціальний досвід, що позитивно впливає на здатність адаптуватися до різних соціальних умов.

Процес соціалізації дитини в сімейному середовищі не завжди проходить безперешкодно. Однією з проблем є нестача часу та уваги з боку батьків, що може бути спричинена високою зайнятістю або стресовими ситуаціями в сім'ї. Така ситуація часто призводить до емоційного дистанціювання та відчуження дитини [19, с.88].

Іншою проблемою є суперечливість виховних підходів у сім'ї, коли різні члени родини дотримуються різних поглядів на виховання. Це може викликати у дитини розгубленість і проблеми з розумінням соціальних норм.

Окрему загрозу для соціалізації становлять конфлікти в родині, зокрема розлучення батьків або насильство в сім'ї. Такі ситуації травмують дитину емоційно та можуть призвести до формування агресивної або замкнутої поведінки, що ускладнює її взаємодію з іншими людьми [10, с.25].

Сім'я відіграє ключову роль у соціалізації дитини дошкільного віку, забезпечуючи їй первинний досвід соціальних відносин та моральних норм. Через взаємодію з батьками та іншими членами родини дитина отримує важливі знання про світ, розвиває емоційну сферу та формує навички спілкування [11, с.19].

Проте ефективність соціалізації залежить не лише від зусиль батьків, але й від якості соціального середовища, яке створює сім'я. Важливо, щоб батьки застосовували демократичний стиль виховання, який сприяє розвитку відповідальної та соціально адаптованої особистості.

Оптимізація сімейних стосунків будується на розумінні родини як єдиної, цілісної системи. Для успішної корекції сімейних відносин важливою є регулярна та послідовна робота всієї родини, зокрема за участі психолога. Рекомендується проводити серії занять не лише з

окремими родинами, а й у групах, що об'єднують декілька сімей (2-3). Це підвищує ефективність взаємодії та дозволяє обмінюватися досвідом.

І.І. Мамайчук виділяє п'ять ключових блоків у сімейній психокорекції:

Гностичний блок: спрямований на збір інформації про сімейні відносини та характеристики членів родини. Це допомагає формувати у батьків і дітей правильні уявлення про себе та інших.

Конструктивний блок: передбачає розробку плану психокорекційної роботи та підбір відповідних методів для її реалізації.

Організаційний блок: включає практичне виконання завдань із корекції поведінки та сімейних взаємин, а також позитивне переосмислення існуючих проблем.

Корекційний блок: спрямований на розвиток нових моделей спілкування та взаємодії в родині. Програвання різних ситуацій дозволяє членам сім'ї усвідомити власні поведінкові стереотипи та скоригувати їх.

Блок закріплення: забезпечує закріплення результатів психокорекційної роботи для досягнення довгострокових змін.

Також слід враховувати, що успішна соціалізація неможлива без співпраці сім'ї з іншими інститутами виховання. Дошкільні заклади, соціальні групи та культурні активності доповнюють вплив родини, допомагаючи дитині набути необхідних соціальних навичок.

Ефективна соціалізація дитини потребує не лише правильного виховання в родині, а й взаємодії з іншими соціальними інститутами, зокрема дошкільними закладами та групами однолітків. Гра, як природна форма діяльності дітей, відіграє важливу роль у розвитку соціальних навичок, допомагаючи дитині моделювати реальні життєві ситуації та знаходити оптимальні шляхи їх вирішення.

Отже, гармонійна соціалізація дитини дошкільного віку можлива лише за умови тісної співпраці сім'ї, педагогів та соціального середовища. Батьки, які створюють атмосферу підтримки та

взаєморозуміння, сприяють розвитку емоційно стабільної, впевненої в собі особистості, готової до інтеграції в соціум. Таким чином, сімейне виховання в поєднанні з іншими виховними впливами забезпечує дитині необхідний базис для подальшого особистісного розвитку та успішної соціальної адаптації.

1.2 Характеристика особистісного розвитку дитини дошкільного віку

Дошкільне дитинство – суттєвий відрізок у розумовому становленні малюка. Специфіка цього етапу, порівняно з майбутніми кроками розвитку особистості, полягає у забезпеченні всебічного зростання дитини, яке стає основою для подальшого здобуття знань та навичок у різних сферах діяльності. Розвиваються не тільки психологічні якості, що визначають загальний напрямок поведінки та ставлення до навколишнього середовища, але й ті, що прогнозують майбутні досягнення та проявляються у нових психологічних структурах, досягнення яких завершується наприкінці цього вікового періоду [8, с.56].

Вікові потенціали психічного розвитку дошкільнят розкриваються завдяки участі в діяльностях, характерних для їхнього віку: це гра, мовленнєве спілкування, малювання, музична активність. Для дошкільників важливою особливістю розвитку стає нова соціальна ситуація: вони отримують перші обов'язки, розвиваються відносини з дорослими та однолітками, поступово від спільних дій переходячи до самостійного виконання інструкцій. У цей період велике значення набуває усвідомлення свого «Я», а також цікавість до життя дорослих та їх діяльності [2, с.98].

Ознайомившись з роботами Савчина М.В., були зроблений відповідний аналіз.

Психологічний та особистісний розвиток дитини дошкільного віку характеризується значними змінами в емоційній, пізнавальній та соціальній сферах, які визначають майбутню поведінку та взаємодію з оточуючим світом. Період від 4 до 6 років є особливо важливим для становлення базових особистісних рис та інтелектуального розвитку, закладаючи основи для подальшої успішної адаптації в школі та суспільстві.

Однією з центральних тем цього вікового періоду є розвиток емоційної сфери. Діти вчаться контролювати свої емоції, розпізнавати їх та правильно реагувати на почуття інших. Емоційний розвиток проявляється у здатності дитини співпереживати іншим, розуміти їхні емоції і відповідати на них адекватно. Формування емпатії є важливою складовою соціальної взаємодії дитини з однолітками. Водночас, розвиваються внутрішні почуття, такі як гордість і самоповага, які є основою для формування самооцінки та впевненості в собі.

Розумовий розвиток дітей дошкільного віку також зазнає істотних змін. Діти поступово переходять від наочно-дійового мислення до наочно-образного, що дозволяє їм ефективніше використовувати уяву для вирішення проблем. У грі дитина починає символічно замінювати предмети, використовувати їх у нових контекстах, що стимулює розвиток мислення. У цьому віці діти навчаються планувати свої дії, розробляти стратегії гри, що сприяє розвитку аналітичних здібностей та творчої уяви.

Однією з найважливіших сфер розвитку є соціальна. Дошкільний вік характеризується розширенням кола спілкування дитини. Вона починає взаємодіяти з однолітками, вчитися співпраці, вирішенню конфліктів та побудові стосунків у колективі. Водночас у дітей формується розуміння соціальних норм і правил поведінки.

Характеристика особистісного розвитку дитини дошкільного віку, зокрема дітей віком 5-6 років, відзначається важливими змінами у різних

сферах психіки. Дошкільний вік — це період інтенсивного розвитку, коли діти опановують нові соціальні ролі та форми діяльності. У цей час особистісні якості, емоційні реакції та самосвідомість дитини значно поглиблюються, формуючи основи для подальшого життя.

Однією з ключових характеристик особистісного розвитку дитини цього віку є становлення її самосвідомості. Діти 5-6 років починають усвідомлювати себе як окремих індивідів, здатних до самостійних рішень та дій. У цей період дитина формує перше уявлення про себе, що включає знання про власні можливості, риси характеру та особливості поведінки. Зокрема, у дошкільному віці діти вже знають своє ім'я, стать, вік, а також починають аналізувати власні здібності та поведінку порівняно з однолітками. Це проявляється через прагнення бути схожими на дорослих і виконувати важливі соціальні ролі.

Важливу роль у розвитку особистості відіграє сюжетно-рольова гра, яка стає провідною діяльністю для дошкільнят. У процесі гри діти моделюють соціальні стосунки, вчаться орієнтуватися у світі дорослих та освоюють важливі соціальні ролі. Саме через гру дитина набуває перші навички планування, регуляції своїх дій та контроль над власними емоціями. У сюжетно-рольовій грі дошкільник не просто відтворює дії дорослих, але й починає відчувати відповідальність за свої дії, що важливо для розвитку особистості.

Розвиток самосвідомості йде пліч-о-пліч із формуванням самооцінки. У 5-6 років діти починають усвідомлювати свої сильні й слабкі сторони, і це впливає на їхнє емоційне самопочуття. Дошкільнята часто прагнуть схвалення від дорослих, і їхня самооцінка залежить від оцінки їхніх дій з боку значущих людей. Однак поступово діти вчаться оцінювати свої дії самостійно, що є важливим кроком у розвитку особистості. Вони вчаться співвідносити свої можливості з вимогами навколишнього середовища, що формує базу для розвитку впевненості у собі.

Розвиток мотиваційної сфери у дітей цього віку також відіграє ключову роль у становленні особистості. Діти починають діяти не лише під впливом безпосередніх бажань, але й керуючись внутрішніми мотивами. У 5-6 років вони вчаться ставити перед собою завдання та досягати їх, що проявляється як у грі, так і в інших видах діяльності, наприклад, у малюванні або вирішенні пізнавальних задач. Це сприяє розвитку відповідальності та вмінню організовувати свої дії, що є важливим аспектом формування особистості

Емоційна сфера дитини 5-6 років стає більш складною. Діти починають краще усвідомлювати та виражати свої емоції. У цьому віці вони стають більш чутливими до емоційних станів інших людей, що сприяє розвитку емпатії. Дошкільнята вчаться реагувати на почуття оточуючих, співпереживати їм. Емоційна регуляція також стає більш контрольованою: діти намагаються стримувати свої негативні емоції у соціально прийнятних межах. Це є ознакою емоційної зрілості, що важливо для подальшого успіху у соціальній взаємодії

Одним із ключових новоутворень дошкільного віку є розвиток творчих здібностей. У цьому віці у дітей починають активно розвиватися уява та здатність до творчої діяльності. Це проявляється не тільки у грі, але й у малюванні, створенні казок або будівництві різних конструкцій. Розвиток творчості допомагає дитині знаходити нестандартні рішення в різних ситуаціях, що сприяє формуванню гнучкості мислення. Творчість також тісно пов'язана із самовираженням дитини, допомагаючи їй краще усвідомлювати свої можливості та розвивати індивідуальність.

У процесі особистісного розвитку дошкільнят важливе значення має їхнє спілкування з однолітками. Якщо на початку дошкільного віку дитина більше орієнтована на дорослого, то у 5-6 років вона починає активно будувати стосунки з однолітками. Дошкільнята вчаться співпрацювати, домовлятися, вирішувати конфлікти. Цей досвід

взаємодії є важливим для формування навичок соціальної комунікації та розуміння правил суспільної поведінки.

Загалом, особистісний розвиток дітей дошкільного віку (5-6 років) характеризується формуванням самосвідомості, самооцінки, розвитком емоційної та мотиваційної сфер, а також розширенням соціальних контактів. Ці процеси є фундаментом для подальшого психічного та соціального розвитку, закладаючи основи для успішної адаптації дитини до шкільного навчання та життя у суспільстві.

Відокремлення від дорослого створює нові умови для розвитку самостійності. Хоча дитина продовжує жити поряд із дорослими, вона прагне почуватися на рівні з ними. Проте через складність дорослого життя та обмежені можливості дітей виникає суперечність між бажанням бути як дорослий та нездатністю цього досягти. Цю проблему компенсує сюжетно-рольова гра, де дитина виконує роль дорослого, вступаючи у взаємодію з іншими дітьми та дорослими, моделюючи реальні соціальні ролі. Таким чином, гра стає основним засобом розвитку та соціалізації.

Гра відтворює дії дорослих та їхні взаємини, дозволяючи дітям пізнавати навколишній світ. Вона визначає важливі аспекти психічного та особистісного розвитку, сприяючи формуванню зв'язків із однолітками та дорослими. Окрім цього, гра є соціальним феноменом, який залежить від рівня розвитку культури та суспільства. Вона допомагає дитині не лише задовольнити бажання бути дорослим, але й оволодіти навичками взаємодії, що важливі для подальшого розвитку [17, с.87].

У процесі гри дитина поступово вивчає правила партнерської взаємодії, отримує соціальний досвід та морально-етичні норми поведінки. Гра носить непрактичний характер: її метою є не результат, а сам процес та переживання, що супроводжують цей процес. Під час ігрової діяльності розвиваються і початкові форми трудової діяльності, що стають основою для продуктивних занять – таких як малювання, конструювання або ліплення [9, с.96].

Гра також сприяє розвитку навчальної діяльності, яка зароджується у дошкільному віці. Це підтверджує, що гра є базовою діяльністю, на якій ґрунтується весь розвиток дитини. Поряд із соціальними змінами та ігровою діяльністю у дошкільному віці виникають психологічні новоутворення, які формуються в межах провідної діяльності.

Протягом цього періоду активно розвиваються пізнавальні процеси: діти засвоюють сенсорні еталони, вчаться називати властивості предметів та явищ навколишнього світу. Удосконалення чуттєвого пізнання сприяє формуванню мислення: від наочно-образного воно поступово переходить до словесно-логічного. Розвиток мислення, у свою чергу, позитивно впливає на мовлення, яке стає багатофункціональним – воно використовується не тільки для спілкування, але й планування та регуляції дій [12, с.66].

Важливим досягненням цього періоду є розвиток внутрішнього мовлення, яке стає основою розумових дій та саморегуляції. Діти також розвивають довільну увагу, що дозволяє їм керувати своєю свідомістю та зосереджуватися на важливих об'єктах і явищах. Поряд із цим, мимовільна увага продовжує розвиватися, зберігаючи своє значення в діяльності.

Дошкільний вік є періодом активного формування особистості, що тісно пов'язане з розвитком емоційної та вольової сфери. На цьому етапі формуються інтереси та мотиви, які визначають поведінку дитини. Провідним механізмом соціального навчання є наслідування, коли найближчі авторитетні дорослі виступають зразками для дітей [16, с.11].

У цьому віці розвивається довільність поведінки, коли дитина вчиться контролювати свої бажання та діяти відповідно до вимог дорослих. Виникає ієрархія мотивів: тепер діяльність обумовлюється не окремими спонуканнями, а системою мотивів, де постійні мотиви підпорядковують ситуативні прагнення.

Гра значно впливає на формування вольових якостей: діти вчаться підкорятися правилам та виконувати визначені ролі. Завдяки активній взаємодії з однолітками формується самосвідомість і самооцінка. На основі оціночних суджень дорослих дитина поступово розвиває адекватне уявлення про себе [23, с.105].

Важливим аспектом є те, що в дошкільному віці спостерігається завищена самооцінка, яка виконує психозахисну функцію: дитина з високою самооцінкою почувається впевненіше. Дошкільний вік є сенситивним періодом, коли закладаються головні риси характеру через взаємодію з оточенням, особливо з близькими дорослими.

Центральним досягненням цього періоду стає готовність до шкільного навчання, що свідчить про завершення дошкільного дитинства. Таким чином, дошкільне дитинство є унікальним етапом розвитку, під час якого закладаються фундаментальні основи для подальшого життя. Основною потребою дитини у цей період залишається участь у житті дорослих, хоча обмежені можливості не дозволяють їй повноцінно реалізувати це прагнення [16, с.109].

Єдиним способом подолання цієї суперечності стає сюжетно-рольова гра, яка виступає провідною діяльністю дошкільного віку. Гра допомагає задовольнити когнітивні, соціальні та моральні потреби дітей.

рім того, розвиток самосвідомості та мотиваційної сфери у цей період забезпечує формування уявлень про себе, свої здібності та місце у соціумі. Поступово дитина вчиться діяти не лише під впливом миттєвих бажань, а й відповідно до внутрішніх мотивів, що сприяє розвитку відповідальності та самостійності. Значення дошкільного періоду полягає також у формуванні завищеної самооцінки, яка виконує важливу психозахисну функцію та підтримує впевненість дитини.

Таким чином, дошкільне дитинство — це унікальний період, коли закладаються базові психологічні структури, важливі для подальшого навчання та соціалізації. Гармонійний розвиток дитини можливий за

умови підтримки з боку дорослих, які створюють сприятливі умови для емоційного та соціального зростання. Гра залишається провідною діяльністю у цьому віці, оскільки допомагає дітям не лише задовольнити свої потреби в спілкуванні та пізнанні, але й підготуватися до викликів дорослого життя.

1.3 Особливості формування самооцінки дитини дошкільника у різних умовах сімейного виховання

Самооцінка є важливим компонентом розвитку особистості дитини, особливо у дошкільному віці, коли формуються перші уявлення про себе, свої можливості та здатність взаємодіяти з оточуючими. Самооцінка виступає показником емоційного благополуччя дитини, впливає на її поведінку, мотивацію та здатність долати труднощі. Значущим фактором у цьому процесі є стиль сімейного виховання та психологічний клімат у родині. У даному підпункті буде розглянуто, як різні підходи батьків до виховання впливають на формування самооцінки дитини дошкільного віку.

Самооцінка – це суб'єктивне уявлення людини про себе, свої можливості та особистісні якості. У дошкільному віці самооцінка ще нестабільна та схильна до впливу зовнішніх оцінок з боку батьків, вихователів та однолітків. Дошкільник починає усвідомлювати своє «Я», порівнювати себе з іншими дітьми та прагнути отримати позитивні оцінки. Позитивна самооцінка сприяє впевненості в собі, ініціативності та активній участі у соціальному житті. Натомість низька або нестійка самооцінка може призвести до замкнутості, тривожності та уникання соціальних контактів [10, с.85].

Розвиток самооцінки у цьому віці відбувається в процесі різних видів діяльності – гри, навчання, творчості та спілкування з однолітками й дорослими. Особливу роль у становленні самооцінки відіграють батьки, які своїм ставленням та моделями поведінки формують у дитини уявлення про її цінність і значущість у світі.

Різні стилі виховання, які застосовують батьки, по-різному впливають на розвиток самооцінки дитини. У психології виділяють кілька основних стилів виховання: авторитарний, ліберальний (потураючий), демократичний та індиферентний.

У сім'ях із авторитарним стилем виховання батьки суворо контролюють поведінку дитини, вимагають підкорення та високої дисципліни, часто використовуючи критику та покарання. Такий підхід може призвести до формування низької або нестійкої самооцінки. Діти часто сумніваються у своїх можливостях, боїться помилок і відчують страх перед оцінкою з боку дорослих. У майбутньому такі діти можуть виявляти невпевненість або пасивність у соціальних ситуаціях [2, с.22].

У сім'ях із ліберальним стилем виховання дитина має багато свободи і мало обмежень. Батьки уникають конфліктів і часто виконують бажання дитини, уникаючи критики та вимог. Це може призвести до завищеної самооцінки, коли дитина вважає себе кращою за інших та відмовляється сприймати критику. Проте в соціальних умовах такі діти можуть зіштовхнутися з труднощами через відсутність навичок самоконтролю та вміння реагувати на невдачі.

Демократичний стиль вважається найоптимальнішим для формування здорової самооцінки. У таких сім'ях батьки підтримують дитину, але водночас встановлюють чіткі правила та межі. Вони оцінюють успіхи дитини з урахуванням її зусиль, а не тільки результату. Діти, виховані в такому середовищі, зазвичай мають адекватну самооцінку, здатні сприймати критику та робити висновки зі своїх

помилки. Вони впевнені в собі, але водночас визнають свої обмеження та готові працювати над собою [9, с.59].

У сім'ях із байдужим стилем виховання батьки приділяють мінімум уваги дитині, не контролюють її поведінку та не цікавляться її потребами. Це може призвести до розвитку низької самооцінки та відчуття непотрібності. Такі діти часто відчують самотність, що негативно впливає на їхнє емоційне благополуччя та здатність до самореалізації.

Для дитини дошкільного віку важливим є те, як її оцінюють батьки. Схвалення та підтримка з боку дорослих допомагають дитині сформувати позитивне ставлення до себе та розвинути впевненість у своїх силах. Важливо, щоб батьки визнавали досягнення дитини, навіть якщо вони здаються незначними. Наприклад, похвала за старання у малюванні або допомогу по дому зміцнює відчуття власної цінності.

Критика має бути конструктивною та не принижувати гідність дитини. Якщо батьки надмірно акцентують увагу на помилках, це може призвести до формування страху перед невдачами та зниження самооцінки. Натомість підхід, що передбачає підкреслення можливостей для розвитку та підтримку у важкі моменти, сприяє зміцненню впевненості дитини у собі [8, с.14].

Психологічний клімат у родині значно впливає на емоційний стан та самооцінку дитини. Гармонійні стосунки між батьками та дітьми створюють відчуття безпеки та прийняття, що сприяє формуванню здорової самооцінки. У таких умовах дитина вчиться цінувати себе та свої досягнення, не боячись помилок і невдач.

Конфлікти між батьками, напруженість та байдужість можуть негативно вплинути на самооцінку дитини. Діти, які відчують емоційну нестабільність у родині, часто мають низьку самооцінку, оскільки їм важко знайти підтримку та визнання у близькому оточенні. Такі діти можуть відчувати тривогу та невпевненість у собі, що ускладнює їхню соціальну адаптацію [17, с.19].

Соціально-економічний статус родини також відіграє роль у формуванні самооцінки дитини. Діти з родин із високим соціально-економічним статусом мають більше можливостей для розвитку, що може позитивно впливати на їхню самооцінку. Вони частіше беруть участь у гуртках та секціях, отримують якісну освіту та більше можливостей для самореалізації.

Однак надмірний акцент на досягненнях може призвести до формування залежності самооцінки дитини від успіхів. Навпаки, у сім'ях із низьким рівнем доходів діти можуть відчувати обмеженість можливостей, що іноді призводить до зниження самооцінки. Проте важливішим за матеріальний стан є емоційна підтримка з боку батьків, яка допомагає дитині почуватися значущою, незалежно від зовнішніх обставин [9, с.16].

Формування самооцінки у дитини дошкільного віку є складним процесом, на який впливає багато чинників, зокрема стиль виховання, емоційний клімат у сім'ї та соціально-економічні умови. Найбільш сприятливим для розвитку адекватної самооцінки є демократичний стиль виховання, який поєднує підтримку та вимогливість.

Самооцінка дитини значною мірою залежить від того, як її оцінюють батьки та які стосунки панують у родині. Конструктивна критика, щира підтримка та емоційна стабільність створюють основу для формування впевненості у собі. Навпаки, конфлікти, байдужість або надмірна критика можуть негативно вплинути на самооцінку, викликаючи тривожність та невпевненість.

Формування самооцінки дитини дошкільного віку є складним та багатогранним процесом, що значною мірою визначається стилем виховання батьків, емоційним кліматом у сім'ї та соціально-економічними умовами. У цей період діти починають усвідомлювати себе як особистість, порівнювати свої можливості з однолітками та прагнути отримати схвалення від дорослих. Тому саме ставлення батьків і їхня

оцінка дій дитини мають вирішальне значення для розвитку її впевненості у собі.

Різні стилі виховання по-різному впливають на формування самооцінки. Авторитарний стиль може призвести до невпевненості та страху перед невдачами, тоді як ліберальний – до завищеної самооцінки та труднощів у соціальних відносинах. Найсприятливішим є демократичний стиль виховання, який поєднує підтримку та вимогливість, допомагаючи дитині розвивати адекватну самооцінку, здатність сприймати критику і вчитися на помилках. Байдушність або емоційна відстороненість батьків можуть негативно впливати на самооцінку, викликаючи почуття непотрібності та самотності.

Крім того, психологічний клімат у сім'ї має значний вплив на емоційний стан дитини. Гармонійні стосунки та конструктивна підтримка створюють відчуття безпеки й прийняття, що сприяє розвитку впевненості у собі. Натомість конфлікти та нестабільність у родині можуть викликати тривожність та невпевненість.

Соціально-економічний статус сім'ї також відіграє роль у розвитку самооцінки, надаючи або обмежуючи можливості для самореалізації. Однак емоційна підтримка з боку батьків важливіша за матеріальні ресурси, оскільки саме вона допомагає дитині відчувати себе значущою, незалежно від зовнішніх обставин.

Отже, ключова роль у формуванні самооцінки дошкільника належить батькам. Їхнє завдання полягає у створенні сприятливих умов для розвитку впевненості в собі та самоповаги дитини, що допоможе їй бути готовою до життєвих викликів та соціальної взаємодії у майбутньому.

Розділ 2. Прикладний аналіз батьківського ставлення в процесі формування самооцінки

2.1 Характеристика процедури та змісту дослідження

Емпіричне дослідження проводилося на базі приватного освітнього центру «Логос». У вибірці взяли участь 11 дітей старшої групи, віком 5-6 років, серед яких було 6 дівчаток і 5 хлопчиків. До дослідження також долучилися вихователі та батьки дітей (трьох педагогів та 17 членів родин).

Дослідження проходило у травні 2024 року.

Перший етап включав визначення теоретичних засад та підбір методик для діагностики. На цьому етапі також сформували групу для проведення констатувальної діагностики.

Другий етап полягав у проведенні емпіричного дослідження, що оцінювало, як типи батьківського ставлення впливають на формування самооцінки дітей.

Третій етап був присвячений аналізу та обґрунтуванню рекомендацій щодо оптимізації відносин між дітьми та їхніми батьками.

Для виконання поставлених завдань використовувалися наступні методи:

Методика діагностики батьківського ставлення (за А. Варгою та В. Століним).

Запропонована методика є спрощеною версією тесту А. Варги та В. Століна, що орієнтована на батьків дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Батькам надається опитувальник, який містить 42 твердження, на які вони повинні виразити згоду або незгоду. Текст опитувальника наведено в додатках (Додаток).

Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку позитивних відповідей та обчислення суми балів за наступними шкалами:

Шкала «Прийняття дитини»: 1, 7, 13, 19, 25, 31, 37.

Шкала «Відторгнення дитини»: 2, 8, 14, 20, 26, 32, 38.

Шкала «Кооперація»: 3, 9, 15, 21, 27, 33, 39.

Шкала «Симбіоз із дитиною»: 4, 10, 16, 22, 28, 34, 40.

Шкала «Контроль»: 11, 17, 23, 29, 35, 41.

Шкала «Ставлення до невдач дитини»: 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42.

Високі показники за шкалою «Прийняття дитини» (6-7 балів) вказують на те, що батьки мають позитивне ставлення до дитини. Вони сприймають її такою, якою вона є, поважають її індивідуальність, підтримують інтереси та проводять багато часу разом.

Якщо ж високі показники отримані за шкалою «Відторгнення», це свідчить про переважання негативних емоцій у ставленні до дитини: дратівливість, злість, невдоволення. Батьки можуть вважати дитину невдахою, знецінюючи її можливості, що негативно позначається на її психіці.

Високі показники за шкалою «Кооперація» (7-8 балів) свідчать про те, що батьки активно цікавляться життям дитини, поважають її самостійність, заохочують ініціативу та прагнуть взаєморозуміння. Низькі бали (1-2) можуть вказувати на відсутність належної уваги до потреб дитини з боку дорослого.

Шкала «Симбіоз» (6-7 балів) показує, що батьки не встановлюють дистанції з дитиною, намагаючись завжди бути поруч, задовольняючи всі її потреби. Це може гальмувати розвиток самостійності дитини. Низькі бали свідчать про наявність значної психологічної дистанції між батьками та дитиною.

Високі показники за шкалою «Контроль» (6-7 балів) вказують на те, що батьки діють авторитарно, вимагають суворої дисципліни та слухняності, що може призводити до розвитку пасивності та

інфантилізму у дитини. Низькі бали (1-2) означають, що контроль майже відсутній, що може негативно вплинути на розвиток дитини та її навчання.

За шкалою «Ставлення до невдач дитини», високі бали (7-8 балів) свідчать про те, що дорослі сприймають дитину як невдачу і ігнорують її почуття. Низькі показники (1-2) вказують на те, що батьки вірять у здатність дитини подолати невдачі і підтримують її у складних ситуаціях.

Методика спрямована на всебічне вивчення психічного розвитку дошкільнят в умовах різних типів батьківського ставлення. У дослідженні брали участь діти та дорослі – батьки й педагоги.

Методика експертних оцінок (за О.В. Проценко)

Ця методика дозволяє швидко та опосередковано оцінити рівень психічного розвитку дитини. Батькам пропонується відповісти на 36 запитань закритого типу з варіантами відповіді «так» чи «ні». Для підвищення точності рекомендовано зіставити отримані результати з оцінками інших дорослих, які добре знають дитину.

Обробка результатів передбачає підрахунок позитивних та негативних відповідей:

0-2 бали – низький рівень розвитку;

3-4 бали – нижчий за середній рівень;

5-8 балів – середній рівень розвитку;

9-10 балів – рівень вище середнього;

11-12 балів – високий рівень розвитку.

Опитувальник наведено в додатку А.

Тест-опитувальник «Рівень тривожності та психічного напруження» (за О. Захаровим)

Ця методика дозволяє визначити емоційний стан дитини та оцінити її схильність до тривожності або неврозу. Дорослим (батькам або вихователям) необхідно оцінити 21 твердження, що описує поведінку дитини.

Відповіді оцінюються за такою шкалою:

«Так» – 2 бали;

«Іноді» – 1 бал;

«Ні» – 0 балів.

Інтерпретація результатів:

28-42 бали – високий рівень напруження, можливий невроз;

20-27 балів – ризик розвитку неврозу найближчим часом;

14-19 балів – середній рівень психоемоційного напруження;

7-13 балів – низький рівень напруження, проте дитина потребує уваги;

0-6 балів – емоційне благополуччя в межах вікової норми.

Проективна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (за Р. Бернсом та С. Коуфманом)

Ця методика дозволяє отримати уявлення про те, як дитина сприймає свою сім'ю, та виявити рівень тривожності, конфліктності або ворожості.

Процедура: Дитині пропонують намалювати свою сім'ю, де всі члени зайняті певною діяльністю. Аналізуються як формальні аспекти (розмір, розташування та якість зображень), так і змістовні характеристики (взаємне розташування людей, їхні пози та емоції).

Аналіз результатів здійснюється за такими критеріями:

Наявність тривожності.

Емоційна дистанція між членами родини.

Ворожість або дискомфорт у взаєминах.

На основі малюнків визначали рівні батьківсько-дитячих відносин:

Високий рівень – дитині комфортно в сім'ї, на малюнку присутні всі члени родини, центральне місце займає сама дитина.

Середній рівень – відсутні деякі члени родини, дитина виглядає сумною або віддаленою від батьків.

Низький рівень – присутні ознаки ворожості або страху, темні кольори, агресивні деталі.

Вибрані методики дали змогу детально оцінити психічний розвиток дошкільнят та виявити особливості батьківського ставлення, які впливають на самооцінку дітей. Участь батьків, вихователів та дітей забезпечила комплексний підхід до аналізу сімейних відносин.

2.2 Результат дослідження впливу батьківського ставлення на формування самооцінки дитини дошкільного віку

Для аналізу впливу батьківського ставлення на самооцінку дітей ми використали комплексний підхід, що включав кількісні та якісні методи. Зокрема, застосовувались варіаційний і кореляційний аналізи. Для виявлення залежностей між показниками використовувався коефіцієнт кореляції Спірмена – він допоміг визначити, як рівень психічного розвитку дітей пов'язаний із типами ставлення батьків. Це дало змогу виявити ключові тенденції у поведінці батьків та їхній вплив на емоційне благополуччя дітей.

У таблиці 2.2.1 наведено дані про рівень емоційного благополуччя дітей та батьківські типи ставлення. Аналіз розкриває, що в межах досліджуваної групи спостерігаються помітні відмінності в характері батьківської поведінки, які впливають на самооцінку дитини.

Примітки:

СТ: стать (х — хлопець, д — дівчина);

Σ - сума балів (в балах);

Е.Б.: емоційне благополуччя (в балах)

вс: високий рівень, с: середній, н: низький

Зведені результати констатувальної діагностики

№	С	Е.Б.	Експертна оцінка		Типи батьківського ставлення									
			Σ	Р	Прийняття		Кооперація		Симбіоз		Контроль		Відношення до невдач	
					Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р	Σ	Р
1	х	11	7	С	4	с	5	с	5	С	3	С	4	С
2	д	10	8	С	5	с	6	в	7	В	7	В	2	Н
3	х	16	4	нс	4	с	4	с	4	С	4	С	4	С
5	х	22	5	Нс	3	с	2	н	2	Н	2	В	6	Н
6	д	7	9	Вс	5	с	6	в	4	С	2	В	4	В
7	д	19	8	С	4	с	3	с	3	С	4	Н	5	в
8	д	8	12	В	6	в	3	с	5	С	4	С	4	с
9	х	11	9	Вс	6	в	6	в	2	Н	4	В	3	С
10	д	16	7	С	3	с	4	с	4	С	6	С	6	С
11	х	14	7	С	4	с	5	с	3	С	5	с	4	н
		11,5	6,9	С	4	с	4	с	3,5	С	3,7	с	3,8	с

Середнє значення емоційного благополуччя в групі склало 16,42 що відповідає середньому рівню емоційного напруження. Психічний розвиток дітей був оцінений на рівні 7,6 балів, що показує на відповідність нормативним показникам. Це відомо про те, що більшість дітей розвиваються в межах норми, хоча є діти з трохи вищими або нижчими показниками.

Оцінка батьківського ставлення охоплювала такі аспекти: прийняття, кооперація, симбіоз, контроль та ставлення до невдачі. Середні значення показують, що загалом батьки демонструють позитивні моделі поведінки. Однак у деяких випадках були виявлені відмінності у підходах до виховання дітей [9, с.17].

Аналіз частоти показників, які у багатьох батьків мають середні або високі показники за всіма критеріями, але деякі випадково мають низькі оцінки за окремими параметрами. Це може мати вплив на самооцінку дітей і потребує додаткової уваги.

Таким чином, результати показують на необхідне подальше спостереження для дітей з нижчими показниками психічного розвитку та роботу з батьками щодо вдосконалення виховних підходів.

Результати дослідження показали, що між різними типами батьківського ставлення та рівнями самооцінки дітей існують певні закономірності. У таблиці 2.2.2 представлено відсотковий розподіл рівнів виразності кожного типу ставлення батьків.

Високий рівень

Тип ставлення	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Прийняття	18%	73%	9%
Кооперація	27%	64%	9%
Симбіоз	18%	64%	18%
Контроль	36%	55%	9%
Ставлення до невдач	18%	64%	18%

На основі проведеного дослідження були визначені типи батьківського ставлення, які суттєво впливають на психічний розвиток дитини. Результати показали різні рівні вираженості батьківського ставлення за основними шкалами: «Прийняття», «Кооперація», «Симбіоз», «Контроль» та «Ставлення до невдачі».

18% батьків показали високий рівень прийняття своїх дітей. Це свідчить про позитивне ставлення до дитини, визнання її індивідуальності, схвалення її дій та вашу турботу. Така підтримка здоровому розвитку самооцінки дитини. 73% батьків дали середній рівень за цією шкалою, що означає, що вони в цілому приймають свою дитину, але не завжди приділяють їй достатньо часу або уваги через зайнятість чи інші характеристики. Низький рівень прийняття показав 9% батьків, що може свідчити про недостатню підтримку дитини та її знецінення.

За шкалою «Кооперація» високий рівень вираженості цього типу ставлення показали 27% батьків. Такі батьки активно підтримують інтереси своїх дітей, допомагають їм розвивати свої можливості та прагнуть бути для них друзями. 64% батьків показали середній рівень кооперації, що вказує на їхню періодичну участь у житті дітей. Через зайнятість вони не завжди можуть приділяти достатньо часу, але проявляють інтерес до її життя. 9% батьків показали низький рівень співпраці, що негативно впливає на низьку зацікавленість у житті дитини та недостатню увагу до її потреб.

18% батьків показали високий рівень симбіозу, що розвивається про розвиток турботу і контроль над дітьми, коли батьки намагаються вирішувати всі проблеми дитини, обмежуючи її самостійність. Такий підхід часто зустрічається з батьками, які хочуть максимально захистити своїх дітей від труднощів. 64% батьків мають середній рівень симбіозу, що демонструє більшу участь у житті дитини з наданням їй певної самостійності. Низький рівень симбіозу показали 18% батьків, які,

ймовірно, тримають дистанцію між собою і дитиною, недостатньо втручаючись у її життя.

Високий рівень контролю показали 36% батьків, що характеризується авторитарним підходом до виховання, де від дитини вимагається суворота 55% батьків демонструють середній рівень контролю, де вони, хоча й вимагають від дитини дотримання певних правил, пояснюють потребу цих правил, тим самим створюючи сприятливі умови для розвитку дисципліни. 9% батьків мають низький рівень контролю, що можна свідчити про недостатнє спостереження за поведінкою дитини та яскраво виражених правил.

18% батьків показали високий рівень за шкалою «Ставлення до невдач», що може свідчити про розвивальність негативно оцінювати своїх дітей і вважати їх невдачами. Це може суттєво впливати на самооцінку дитини і її емоційний стан. 64% батьків демонструють середній рівень, що розвивається про більш збалансоване ставлення до невдачі дитини і готовність підтримувати її у важкі моменти. 18% батьків показали низький рівень, що свідчить про впевненість у здібностях своєї дитини і віру в те, що не мають випадкового характеру.

Коефіцієнти кореляції показників рівня психічного розвитку з типами батьківського ставлення

Показник	Р
Тривожність та психічне напруження	-0,79
Прийняття – відторгнення	+0,84
Кооперація	+0,68
Симбіоз	+0,65
Контроль	-0,78
Ставлення до невдач	-0,69

Коефіцієнти всіх наведених кореляцій близькі до 1, що свідчить про наявність сильного взаємозв'язку між досліджуваними показниками. Найсильніший зв'язок виявлено між рівнем психічного розвитку та

показниками шкали «Прийняття-відторгнення» (+0,84). Також відзначається значний зв'язок між рівнем психічного розвитку і тривожністю або напруженістю (-0,79), при цьому негативний знак («-») вказує на обернену залежність: підвищений рівень тривожності негативно впливає на психічний розвиток дитини. Виявлено сильну кореляцію між рівнем психічного розвитку та шкалою «Контроль» (-0,78), де негативний показник також свідчить про негативний вплив тотального контролю на розвиток дитини.

Окрім цього, на рівень психічного розвитку дитини впливають й інші аспекти батьківського ставлення, що вимірюються різними шкалами. Зокрема, кореляція з показником «Кооперація» становить +0,68, з показником «Симбіоз» — +0,65, а зі шкалою «Ставлення до невдач» — 0,69. Це свідчить про те, що всі ці аспекти також значно впливають на психічний розвиток дитини.

Таким чином, отримані результати підтверджують, що тип батьківського ставлення значною мірою впливає на розвиток дитини. Найбільш сприятливими є середні показники прийняття та кооперації, де батьки підтримують своїх дітей, але не обмежують їх самостійність. Натомість посиленого контролю чи симбіозу можуть негативно позначатися на психічному розвитку дитини, знижуючи її впевненість у собі.

Як додатковий метод був застосований проєктивний підхід «Малюнок людини». Результати аналізу малюнків на тему сімейного життя показали, що роботи дітей, чиї батьки адекватно взаємодіють з ними, помітно відрізняються від малюнків дітей із родиною з несприятливим психологічним кліматом. У дітей з такої родини малюнки частіше відрізняються темними відтінками, часто є витирання і відсутність невідповідності у пропорціях фігури. Крім того, частіше зустрічаються елементи агресії. Ці діти недостатньо зображають

прикраси на фігурах батьків і навіть іноді відмовляються від виконання завдання, при цьому малюнки на інші теми результативні.

Таким чином, дослідження довело, що батьківська поведінка є ключовим фактором розвитку самооцінки дитини. Найсильніший зв'язок був виявлений між рівнем психічного розвитку та прийняттям дитини батьками. Підтримка і доброзичливість з боку батьків значно покращують розвиток дітей. Водночас, встановлено, що жорсткий контроль уповільнює психічний розвиток і ускладнює виникненню психологічної загальмованості та інфантилізму. Крім того, на психіку дитини негативно виникає бажання батьків захистити її від будь-яких труднощів і самостійно вирішувати всі проблеми, що погіршують до того, що дитина виростає несамоцінною.

Отже, проведене дослідження не лише дало можливість оцінити психічний розвиток дітей, а й виявило особливості сімейного виховання, що впливають на формування їхньої самооцінки. Результати підкреслюють важливість гармонійних стосунків у родині та збалансованого підходу до виховання. Отримані дані слугуватимуть основою для розробки рекомендацій щодо оптимізації батьківсько-дитячих відносин, що сприятиме розвитку здорової самооцінки та емоційного благополуччя дітей.

2.3 Способи оптимізації взаємостосунків батьків і дитини і формування адекватної самооцінки дитини

Дитинство не завжди є радісним. У дітей виникають власні тривоги, образи, прояви агресії, байдужості, зрадливості та розчарувань. Діти відрізняються один від одного, тому батьки повинні бути готовими не лише до виховання дітей загалом, а й до розвитку конкретної дитини з

урахуванням її особливостей. Однією з ключових умов є необхідність безумовної любові до дитини. Лише в таких умовах вона відчуватиме себе захищеною, що задовольняє базову потребу дитинства — потребу в любові, підтримці та піклуванні.

Гармонійні стосунки між батьками та дитиною є важливою передумовою емоційного розвитку дитини і формування її адекватної самооцінки. Родинна атмосфера впливає на те, як дитина сприймає себе, розуміє світ і будує стосунки з оточуючими. У цьому розділі розглядаються ефективні методи оптимізації взаємовідносин між батьками та дітьми, зокрема арттерапія, казкотерапія, ігрова терапія, тілесно-орієнтована терапія та інші практики. Особливу увагу приділено тому, як ці методи допомагають розвивати адекватну самооцінку дитини, підвищують емоційну стабільність і сприяють покращенню комунікації в сім'ї.

Самооцінка дитини формується через досвід взаємодії з найближчим соціальним оточенням, насамперед із батьками. Адекватна самооцінка — це реалістичне та стабільне уявлення дитини про власні можливості й обмеження. Вона є ключовим фактором у розвитку самостійності, мотивації та комунікативних навичок. Водночас низька або завищена самооцінка може спричинити соціальні й емоційні проблеми, що негативно впливають на особистісний розвиток.

Гармонійні взаємини з батьками закладають основу для позитивної самооцінки дитини. Довіра, емоційна підтримка та прийняття з боку дорослих сприяють формуванню у дитини впевненості у власних силах. Водночас конфлікти, емоційна холодність або надмірний контроль можуть викликати невпевненість, почуття провини або залежність від зовнішньої оцінки. Тому надзвичайно важливо застосовувати методи, що оптимізують стосунки між батьками та дітьми та підтримують розвиток здорової самооцінки.

Крім цього, важливо для батьків бути авторитетом для своїх дітей. Це має бути справжній авторитет, а не фальшивий. У основі здорових відносин лежить увага до особистості дитини, розуміння її емоцій та вживання правильних слів. При цьому дії батьків не повинні суперечити їхнім словам. Тому можна сказати, що батьки мають виконувати роль своєрідних «психотерапевтів» для своїх дітей. Це означає не лише уникати власного егоїзму, але й допомагати дітям уникати розвитку егоїстичної поведінки.

Більшість порушень психічного розвитку дітей має корені в дисгармонійних сімейних відносинах. Неправильне ставлення батьків до дітей, неадекватна оцінка їхніх особистісних рис або помилковий стиль виховання можуть негативно впливати на психічний стан і поведінку дитини. Формування самооцінки залежить від того, як батьки ставляться до успіхів і невдач своєї дитини. Якщо дитина не отримує належної підтримки та адекватного оцінювання, це може стати причиною зниження її самооцінки або викликати порушення у поведінці [12, с.58].

Одним із ключових аспектів покращення взаємин у сім'ї є підвищення психологічної компетентності батьків. Це включає розуміння не лише потреб дітей, але й уміння керувати власними емоціями та знаходити способи вирішення побутових чи емоційних конфліктів. Важливо навчитися допомагати не тільки собі, але й своїй дитині долати негативні переживання.

Гра є одним із найефективніших засобів психокорекції, особливо для дітей дошкільного віку. У процесі гри дитина має змогу звільнитися від негативних емоцій і висловити свої переживання у безпечній формі. Важливо дозволяти дитині грати стільки, скільки вона цього потребує, особливо якщо вона знаходиться в ситуації сімейного неблагополуччя. Гра має не тільки терапевтичний, а й профілактичний вплив, допомагаючи відновити емоційний баланс дитини.

Для гармонійного розвитку та формування адекватної самооцінки важливо, щоб батьки вміли контролювати свою поведінку та визнавати власні помилки у вихованні. Критично важливо підтримувати у дитини позитивний образ «Я» і обговорювати її поведінку без осуду та негативних суджень. Взаємодія з дитиною повинна ґрунтуватися на принципах поваги та співпраці, а також допомагати їй усвідомлювати відповідальність за свої вчинки.

Батькам слід навчити дітей правильно висловлювати свої емоції, зокрема гнів, та уникати безпідставних обіцянок, які можуть підірвати довіру. Будь-які форми фізичних покарань мають бути виключеними. Покарання повинно мати такий характер, щоб у дитини не виникало бажання повторити помилку, але при цьому не завдавало психологічної травми.

Для забезпечення гармонійного розвитку та формування адекватної самооцінки дитини необхідно, щоб батьки та діти були не лише членами родини, а й друзями. Порушення сімейних відносин безпосередньо впливає на психічний розвиток дитини та її здатність адекватно оцінювати власні можливості [9, с.17].

Оптимізація взаємин між батьками та дітьми потребує підвищення психологічної компетентності дорослих, які повинні розуміти себе та своїх дітей. Сімейна психокорекція спрямована на гармонізацію відносин і формування здорової особистості дитини, що сприяє успішному розвитку її самооцінки. Успіх корекції залежить від бажання всіх членів родини брати активну участь у процесі змін та розвитку.

Творча діяльність дає дитині можливість проявити себе, отримати позитивний зворотний зв'язок і зміцнити віру у власні здібності. Похвала за творчі успіхи та визнання її зусиль сприяють формуванню позитивного образу «Я». Завдяки арттерапії дитина навчається ставити перед собою цілі, приймати невдачі як частину навчального процесу й розвивати стійкість до труднощів.

Казкотерапія — це психотерапевтичний метод, що використовує історії та казки для розвитку емоційної сфери дитини. Казки допомагають дитині зрозуміти власні переживання та знайти способи подолання складних ситуацій. Сюжетна форма дозволяє ненав'язливо доносити до дитини важливі моральні та соціальні цінності.

Участь батьків у спільному читанні чи вигадуванні казок створює атмосферу довіри й близькості. Це дозволяє батькам через образи героїв передати дитині певні життєві уроки, обговорити переживання й побудувати емоційний діалог.

Казкові герої часто стикаються з труднощами, долають перешкоди та змінюються протягом сюжету. Ідентифікуючи себе з позитивними персонажами, дитина вчиться долати власні труднощі, розвиває віру у свої сили та здатність до змін. Також через казки можна коригувати негативну самооцінку, замінюючи деструктивні уявлення про себе на конструктивні.

Ігрова терапія є важливим інструментом у роботі з дітьми, оскільки гра є природним способом пізнання світу та самовираження для дитини. Під час гри дитина моделює реальні життєві ситуації, що допомагає їй опрацьовувати переживання та навчатися нових поведінкових стратегій.

Спільні ігри з батьками зміцнюють емоційний зв'язок та підвищують довіру. Вони також розвивають у дитини вміння домовлятися, приймати правила та співпрацювати, що позитивно впливає на самооцінку. У процесі гри батьки мають можливість надавати дитині позитивний зворотний зв'язок, підкреслюючи її досягнення та зусилля.

Тілесно-орієнтована терапія включає вправи, спрямовані на усвідомлення та зняття фізичної напруги. Вона корисна для дітей, які мають труднощі з вираженням емоцій або схильні до тривожності. Через тілесні практики дитина вчиться розуміти сигнали свого тіла, що сприяє розвитку емоційної грамотності.

Спільні тілесні вправи, такі як йога чи танцювальні практики, можуть покращити взаєморозуміння між батьками й дитиною. Це допомагає зміцнити зв'язок і сприяє формуванню позитивного образу власного тіла, що є важливим компонентом адекватної самооцінки.

Крім арттерапії та казкотерапії, у роботі з дітьми та батьками можуть бути використані такі методи:

Музикотерапія — вплив музики на емоційний стан дитини, розвиток її творчих здібностей і самовираження.

Психодрама — розігрування життєвих ситуацій для опрацювання емоцій та поведінкових патернів.

Коучинг для батьків — навчання ефективним методам виховання та побудови емоційної підтримки.

Сімейні консультації — допомога у вирішенні конфліктів та покращенні комунікації всередині сім'ї.

Кожен із цих методів може бути адаптований під потреби конкретної родини, щоб допомогти зміцнити взаємини та розвинути у дитини впевненість у собі.

Оптимізація взаємин між батьками та дітьми є важливим завданням, що впливає на емоційне благополуччя дитини та розвиток її самооцінки. Арттерапія, казкотерапія, ігрова та тілесно-орієнтована терапія сприяють побудові довірливих і гармонійних стосунків у сім'ї. Ці методи не лише покращують комунікацію, а й допомагають дитині краще розуміти себе та зміцнювати віру у власні можливості.

Використання творчих та ігрових підходів у взаємодії з дитиною дозволяє батькам краще зрозуміти її емоційний стан і потреби. Це створює основу для здорових стосунків та сприяє формуванню у дитини позитивного образу «Я». Отже, застосування таких методів є ефективним інструментом у вихованні впевненої та емоційно стабільної особистості.

Оптимізація взаємин між батьками та дітьми є ключовим завданням, що впливає на емоційний розвиток дитини та формування її

адекватної самооцінки. Гармонійні стосунки у сім'ї створюють відчуття захищеності та прийняття, що задовольняє базові потреби дитини в любові, підтримці та турботі. Натомість дисгармонійні відносини та неправильний стиль виховання можуть призводити до порушень у психічному розвитку, викликаючи тривожність, замкнутість або завищену самооцінку.

Арттерапія, казкотерапія, ігрова та тілесно-орієнтована терапія є ефективними інструментами для покращення взаємостосунків у сім'ї та розвитку позитивної самооцінки дитини. Творча діяльність, гра та участь у сімейних заходах дозволяють дитині самовиражатися, отримувати позитивний зворотний зв'язок і вчитися справлятися з емоційними труднощами. Це допомагає розвинути впевненість у своїх можливостях і сформуванню здорового образу «Я».

Спільна діяльність із батьками, як-от читання казок або фізичні вправи, зміцнює емоційний зв'язок та підвищує довіру між членами родини. Крім того, такі методи, як музикотерапія, психодрама та сімейні консультації, сприяють покращенню комунікації в родині та розвитку у дітей навичок самоконтролю й емпатії.

Важливу роль відіграє також психологічна компетентність батьків, яка допомагає їм правильно реагувати на потреби дитини та керувати власними емоціями. Конструктивна підтримка, уникання фізичних покарань і щира увага до особистості дитини сприяють формуванню адекватної самооцінки й емоційної стабільності.

Отже, оптимізація стосунків між батьками та дітьми не лише покращує емоційний стан дитини, а й допомагає розвинути впевненість у собі, мотивацію та комунікативні навички. Гармонійні сімейні відносини є основою для виховання самостійної, емоційно стійкої та соціально адаптованої особистості, готової до майбутніх життєвих викликів.

ВИСНОВКИ

Самооцінка дитини є ключовим компонентом її особистісного розвитку та показником емоційного благополуччя. Вона визначає те, як дитина сприймає себе, свої можливості та взаємини з оточуючими. У дошкільному віці самооцінка ще нестабільна і значною мірою залежить від зовнішніх оцінок з боку батьків, вихователів та однолітків. Позитивна самооцінка сприяє розвитку впевненості у собі, ініціативності та соціальної активності, тоді як низька або завищена самооцінка може призвести до замкнутості, агресивності або тривожності.

Стиль виховання є визначальним фактором у формуванні самооцінки дитини. Вплив родини, як первинного середовища соціалізації, визначає особливості поведінки дитини, її ставлення до себе та інших. Дослідження показало, що найбільш сприятливим для розвитку здорової самооцінки є демократичний стиль виховання, який поєднує підтримку та вимогливість. Батьки, які використовують цей підхід, заохочують ініціативу, визнають досягнення дитини та створюють умови для її самовираження. Водночас вони встановлюють чіткі межі та правила, що допомагає дитині зрозуміти соціальні норми та адекватно оцінювати свої можливості.

Інші стилі виховання можуть мати менш сприятливий вплив на самооцінку дитини. Авторитарний стиль виховання, який базується на жорсткому контролі та критиці, часто призводить до розвитку низької самооцінки, страху перед помилками та пасивності у соціальних взаєминах. Ліберальний стиль, навпаки, дає дитині надмірну свободу без належної структурованості та вимог, що може спричинити завищену самооцінку та труднощі у прийнятті критики й невдач. Індиферентний (байдужий) стиль виховання, коли батьки мінімально залучені до життя

дитини, викликає відчуття самотності та непотрібності, що негативно впливає на емоційний розвиток і здатність дитини до самореалізації.

Гармонійні стосунки між батьками та дитиною є основою для формування впевненості у собі та позитивного образу «Я». Довіра, емоційна підтримка та прийняття з боку батьків допомагають дитині відчувати себе захищеною та цінною. Це створює передумови для розвитку емоційної стійкості, самостійності та мотивації до навчання. Водночас конфлікти, надмірний контроль або емоційна холодність у родині можуть викликати тривожність, невпевненість у собі та залежність від зовнішніх оцінок. Дисгармонійні сімейні стосунки часто стають причиною порушень у психічному розвитку та соціальній адаптації дитини.

Однією з важливих умов успішного виховання є безумовна любов до дитини. Лише в умовах емоційної безпеки дитина може розвинути здорову самооцінку та віру у свої можливості. Батьки повинні бути готовими враховувати індивідуальні особливості своєї дитини, розуміти її емоції та надавати підтримку як у ситуаціях успіху, так і під час труднощів. Це допомагає дитині не боятися помилок та вчитися долати труднощі.

У дослідженні були запропоновані різні методи оптимізації взаємин між батьками та дітьми, які сприяють розвитку здорової самооцінки та емоційної стабільності. Серед найбільш ефективних методів виділяються арттерапія, казкотерапія, ігрова терапія та тілесно-орієнтована терапія.

Арттерапія дає дитині можливість висловлювати свої емоції та переживання через творчість. Це допомагає зміцнити віру у власні здібності та розвинути здатність приймати невдачі як частину процесу навчання.

Казкотерапія дозволяє дитині через образи казкових героїв розуміти свої почуття та знаходити способи подолання труднощів. Спільне читання казок зміцнює емоційний зв'язок між батьками та дитиною, допомагає обговорювати важливі життєві уроки та формувати моральні цінності.

Ігрова терапія є природним способом пізнання світу для дітей. Під час гри вони вчаться моделювати життєві ситуації, співпрацювати з іншими та вирішувати конфлікти. Ігри з батьками підвищують довіру, розвивають комунікативні навички та підтримують самооцінку.

Одним із ключових аспектів оптимізації взаємин є підвищення психологічної компетентності батьків. Це включає вміння керувати власними емоціями, розуміти потреби дитини та знаходити способи вирішення побутових чи емоційних конфліктів. Батьки повинні вміти допомагати дитині виражати свої емоції конструктивно, уникати фізичних покарань та негативних суджень. Конструктивна критика має сприяти розвитку, а не принижувати дитину, тоді як похвала та визнання її зусиль допомагають зміцнити самооцінку.

Ефективне виховання передбачає також здатність батьків визнавати свої помилки та коригувати поведінку. Це формує у дитини розуміння відповідальності за власні вчинки та сприяє розвитку впевненості у своїх силах. Важливо, щоб батьки не лише давали дитині інструкції, а й показували позитивний приклад своєю поведінкою.

Творчі заняття, такі як малювання, музика або створення казок, сприяють формуванню у дитини позитивного образу «Я». Через творчість діти вчаться самовиражатися, отримують позитивний зворотний зв'язок і розвивають стійкість до труднощів. Похвала за творчі досягнення допомагає дитині побачити свої сильні сторони та мотивує її до подальшого розвитку.

Підтримка з боку батьків має вирішальне значення для розвитку адекватної самооцінки дитини. Діти, які відчують емоційну стабільність у сім'ї, мають більше шансів на успішну соціалізацію та адаптацію в колективі. Навпаки, відсутність підтримки може викликати тривожність, страх перед невдачами та уникання соціальних контактів.

Проведене дослідження підтвердило, що гармонійні взаємини між батьками та дітьми є важливою умовою розвитку здорової самооцінки. Використання таких методів, як арттерапія, казкотерапія та ігрова терапія, допомагає покращити комунікацію в родині та сприяє емоційному зростанню дитини. Батьки, які активно залучені до життя дитини та враховують її індивідуальні особливості, сприяють формуванню впевненої, емоційно стабільної та соціально адаптованої особистості.

Оптимізація взаємин у родині потребує від батьків саморозвитку та готовності до змін. Емоційна підтримка, повага та співпраця є основою для побудови здорових стосунків, що дозволяє дитині розвивати впевненість у собі та бути готовою до життєвих викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М.І. Взаємодія батьків і дітей в сім'ї як виховний чинник. Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях. Наук. записки інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Київ: 2000. вип. 20. Ч.1. С.34-53.
2. Арттерапевтичні розмальовки. URL: <https://parimatch.foundation/artterapevtychni-rozmalovky/>
3. Бельський Дж. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83-96.
4. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості: навч. посіб. Харків: Фоліо, 1996. 237 с.
5. Бурчінал М., Пейснер-Файнберг Е., Піанта Р., & Хоус К. (2002). Development of academic skills from preschool through second grade: Family and classroom predictors of developmental trajectories. *Journal of School Psychology*, 40(5), 415-436.
6. Вікова психологія / за ред. Г.С. Костюка. Київ: Радянська школа, 1976. 269 с.
7. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / авт.: О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
8. Дуткевич Т.В. Дитяча корекційно-розвивальна психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2017. 304 с.
9. Еггер Х.Л., & Ангольд А. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: Presentation, nosology, and epidemiology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3-4), 313-337.

10. Кемпбелл Р. Як по-справжньому любити свою дитину. Черкаси: Смірна, 2005. 150 с.
11. Кемпл К.М., & Хартл Л.С. (1997). Getting along: How teachers can support children's peer relationships. *Early Childhood Education Journal*, 24(3), 139-146.
12. Кононко О.Л. Особистісна орієнтація – пріоритет сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2007. № 5. С. 3–6.
13. Козіна Л. Я вчуся керувати собою. *Психолог*. 2006. №21. С.3-12.
14. Корнголд Б. (2013). *Mind in the making: The seven essential life skills every child needs*. New York: Harper Collins.
15. Куцинські Л. (2003). *Handbook of dynamics in parent-child relations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
16. Кухл П., & Рівера-Гаксіола М. (2008). Neural substrates of language acquisition. *Annual Review of Neuroscience*, 31, 511-534.
17. Лемб М.Е. (2004). *The role of the father in child development* (4th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
18. Максименко С.Д., Солов'єнко В.О., Зайчук В.О., Пачуга В.О. *Загальна психологія: навч. посіб.* Вінниця: Нова книга, 2006.
19. Непомнящая Н.И. *Становление личности ребенка 6–7 лет*. Ленинград: Педагогика, 1992. 160 с.
20. Олійник О.О. Особливості психокорекційної роботи у формуванні самооцінки старших дошкільників. *Проблеми емпіричних досліджень у психології*. Київ: Гнозис, 2008. Вип. 1. С. 347–352.
21. Панксепп Дж. (2007). Нейробіологічні основи афектів: як оцінка і базова емоційна теорія можуть співіснувати. *Perspectives on Psychological Science*, 2(3), 281-296.

22. Панок В.Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку: монографія. Чернівці: Технодрук, 2010. 486 с.
23. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: підручник. К.: Каравела, 2011. 360 с.
24. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери дошкільників. URL: <https://dnz27.edu.vn.ua/uploads/tiger-1678372999.pdf>.
25. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери старших дошкільників / Упоряд. О.А. Атемасова. Харків: Ранок, 2010. 176 с.
26. Проблеми розвитку та корекції емоційної сфери старших дошкільників / Упоряд. О.А. Атемасова. Харків: Ранок, 2010. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/19.pdf.
27. Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі: Дайджест 6 / Упоряд. О.М. Байєр. Запоріжжя: ЛПС ЛТД, 2008. 236 с.
28. Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі: Дайджест 6 / Упоряд. О.М. Байєр. Запоріжжя: ЛПС ЛТД, 2008. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/58.pdf.
29. Психологічне здоров'я дошкільника / Уклад. Т.І. Прищеп. Харків: Основа, 2010. 239 с.
30. Психологічне здоров'я дошкільника / Уклад. Т.І. Прищеп. Х.: Основа, 2010. URL: http://eprints.zu.edu.ua/3494/1/Сиротюк_Н.Б.pdf.
31. Психологічні заняття з дошкільниками / Упоряд. Т. Червона. К.: Шкільний світ, 2008. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2021/34/part_1/25.pdf.

32. Равер К.С., & Кніцер Дж. (2002). Ready to enter: What research tells policymakers about strategies to promote social and emotional school readiness among three-and four-year-old children. National Center for Children in Poverty.
33. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посібник, К.: Академвидав, 2005. 360 с.
34. Сарапулова Є.Г. Формування оптимальної самооцінки як передумова становлення активної життєвої позиції особистості. Інноваційна система виховної роботи на основі продукування соціального розвитку особистості: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1–2 березня 2001 р. Луцьк, 2001. С. 116–122.
35. Сергеєнкова О.П. Вікова психологія: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
36. Сидоров К.Р. Самооцінка в психології. Світ психології. 2006. № 2. С. 224–234.
37. Shonkoff J.P., & Phillips D.A. (Eds.). (2000). From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. Washington, DC: National Academy Press.
38. Уманец Л.И. Формирование самооценки старших дошкольников в игровой деятельности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 1984. 145 с.
39. Якобсон С.Г., Морєва Г.І. Адекватна самооцінка як умова морального виховання дошкільників. Питання психології. 1983. № 8. С. 55–60.
40. Чамата П.Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ: Знання, 1995. 48 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Текст   **опитувальника**   **«Експертні**   **оцінки»**
(за О.В. Проценко)

1. Логічно мислить та добре аналізує.
2. Вловлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями.
3. Легко висловлює свої думки, має великий словниковий запас.
4. Спостережлива та любить аналізувати явища й події.
5. Схильна до логічних міркувань.
6. Виявляє допитливість.
7. Швидко засвоює нову інформацію.
8. Легко запам'ятовує почуте та прочитане.
9. Знає багато про події й проблеми, про які її однолітки не здогадуються.
10. Часто запитує про походження та функції предметів.
11. Полюбляє читати книги.
12. Часто використовує математичні знання.
13. Мислить нестандартно.
14. Дуже уважна та швидко реагує на зміни.
15. Відкрита до всього нового.
16. Винахідлива у використанні предметів.
17. Здатна глибоко зосередитися на цікавій для неї діяльності.

18. Вміє знаходити різні способи вирішення однієї проблеми.
19. Часто стає партнером у колективних іграх.
20. Впевнена у собі.
21. Ініціює та керує іграми з іншими дітьми.
22. Легко знаходить спільну мову як з дорослими, так і з дітьми.
23. Проявляє ініціативу у спілкуванні.
24. Береться за відповідальність.
25. Виявляє інтерес до візуальної інформації.
26. Цікавиться музичними заняттями.
27. Серйозно ставиться до мистецтва.
28. Виражає свій настрій через спів і музику.
29. Вміє передавати свої почуття словами.
30. Легко перевтілюється в роль персонажа.
31. Енергійна та життєрадісна.
32. Полюбляє брати участь у спортивних іграх.
33. Має хорошу координацію рухів.
34. З радістю ходить у походи з дорослими.
35. Бігає швидше за більшість дітей у своєму садку.

Додаток Б

Текст опитувальника «Рівень тривожності та психічного напруження дитини»

(за О. Захаровим)

1. Легко засмучується та багато переживає.
2. Часто плаче та не може заспокоїтися.
3. Вередує без видимих причин, дратується через дрібниці.
4. Ображається та не сприймає зауваження.
5. Іноді проявляє агресію.
6. Заїкається.
7. Гризе нігті.
8. Смокче пальці.
9. Має поганий апетит.
10. Вибірково ставиться до їжі.
11. Важко засинає.
12. Спить неспокійно.
13. Прокидається неохоче.
14. Часто кліпає.
15. Виконує неспокійні, імпульсивні рухи.
16. Не вміє зосереджуватися та швидко відволікається.
17. Намагається поводитися тихо.
18. Боїться темряви.
19. Страшує самотності.
20. Боїться зазнати невдачі та невпевнена у собі.
21. Відчуває почуття неповноцінності.

Додаток В

Текст опитувальника батьківського ставлення
(за А. Варга та В. Століним)

1. Я задоволена дитиною такою, якою вона є.
2. Причиною вередувань дитини є егоїзм, лінь чи впертість.
3. Я завжди зважаю на думку дитини.
4. Співчуваю своїй дитині.
5. Мрію, щоб дитина досягла того, чого не вдалося мені.
6. Дитина росте непристосованою до життя.
7. Я поважаю свою дитину.
8. Дитина іноді чинить так, що заслуговує на осуд.
9. Батьки мають не лише виховувати дитину, а й адаптуватися до її потреб.
10. Дитину слід оберегати від життєвих проблем, якщо вони можуть її травмувати.
11. Важливо виховувати дитину у суворих рамках для розвитку сильної особистості.
12. Я іноді незадоволена своєю дитиною.
13. Я із задоволенням проводжу час із дитиною.
14. Відпочинок із дитиною не дає повністю розслабитися.
15. Я завжди беру участь у справах та іграх дитини.
16. Хороші батьки захищають дітей від труднощів.
17. Суворі дисципліна сприяє формуванню сильного характеру.

18. Мені здається, що інші діти знущаються з моєї дитини.
19. Я радію, коли друзі дитини приходять до нас у гості.
20. Порівнюючи дитину з однолітками, іноді здається, що вони вихованіші та розсудливіші.
21. Я завжди цікавлюся життям дитини.
22. Стараюся виконувати прохання та бажання дитини.
23. Вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
24. Дитина легко переймає негативні звички.
25. Відчуваю дружні почуття до своєї дитини.
26. Іноколи здається, що дитина поводиться погано, щоб нашкодити мені.
27. Діти швидко розуміють, що батьки теж можуть помилятися.
28. Іноді шкодую, що дитина дорослішає, і з ніжністю згадую її дитинство.
29. Дитина має дружити лише з тими, хто подобається батькам.
30. Моя дитина часто притягує негативний вплив.
31. Я поділяю інтереси дитини.
32. Виховання дитини пов'язане із постійними стресами.
33. Зазвичай визнаю, що дитина має рацію у своїх вимогах.
34. Захоплююся своєю дитиною.
35. У дитини не має бути секретів від батьків.
36. Я невисокої думки про здібності своєї дитини.
37. Завжди розумію переживання своєї дитини.

- 38.Іноді мені соромно за те, що моя дитина не така розумна, як інші діти.
- 39.Важливо враховувати думку дитини при прийнятті рішень у родині.
- 40.Найважливіше – забезпечити дитині щасливе та безтурботне дитинство.